

Jan Kochanowski, *Analiza realizacji polityki zagranicznej państwa na przykładzie Wielkiej Brytanii czasu II wojny światowej. Fakty i mity*. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, ss. 505, ISBN 978-83-8019-348-2

Wielka Brytania wkraczała w XX wiek jako imperium nad którym „nigdy nie zachodziło słońce”. Pierwsza wojna światowa potwierdziła, że jest dalej najważniejszym państwem na świecie jednak pojawiały się już pierwsze symptomy końca brytyjskiej dominacji. Przełomowe znaczenie dla Wielkiej Brytanii miały końcowe lata dwudziestolecia międzywojennego oraz druga wojna światowa. W tym okresie rząd angielski stracił bezpowrotnie palmę pierwszeństwa na rzecz swoich sojuszników z czasu wojny: Stanów Zjednoczonych Ameryki i Związku Sowieckiego. Podczas tej wojny imperium brytyjskie podejmowało wysiłki na arenie międzynarodowej aby utrzymać istniejący stan rzeczy ale okazało się to niemożliwe. Polityka zagraniczna prowadzona przez Neville’a Chamberlaina oraz najwybitniejszego męża stanu tamtego okresu Winstona Churchilla nie mogła przysłonić niekorzystnej dla Imperium prawdy.

Autor recenzowanej książki postawił przed sobą zadanie przeanalizowania realizacji polityki zagranicznej Wielkiej Brytanii podczas II wojny światowej. Publikacja ta jest podzielona na pięć rozdziałów. Pierwszy rozdział, wprowadzający, ma charakter teoretyczny i przybliży tematykę badanego zagadnienia. Wyjaśniono w nim podstawy polityki zagranicznej, jej specyfikę, oraz rolę i strukturę wywiadu. Osobnym wątkiem w tym rozdziale jest opisanie złamania kodu Enigmy. Pozwoliło to na odpowiednie reagowanie na akcje wroga, zmniejszało straty w ludziach i pozwoliło skrócić czas wojny do 6 lat. Do najważniejszych zadań stojących przed decydentami polityki zagranicznej należały: istnienie państwa oraz utrzymanie imperium, ochrona interesów gospodarczych, zapewnienie bezpieczeństwa żeglugi oraz zachowanie możliwości wpływu na środowisko międzynarodowe. Zadania te nie były łatwe do zrealizowania nawet w czasie pokoju.

W rozdziale drugim zostało przedstawione tło historyczne, polityka rozbrojenia oraz *appeasement* w latach 1937 – 1939. Rozdział ten jest niezwykle istotny ponieważ pozwala zrozumieć jakie działania podejmowali politycy angielscy, które doprowadziły do nowej wojny. Polityka zagraniczna Wielkiej Brytanii koncentrowała się na trzech zasadniczych celach: *balance of power*,

splendidisolation oraz niekwestionowana rola floty. W myśli zasady równowagi Londyn interweniował w Europie, gdy jedno państwo stawało się zbyt potężne, co mogło rodzić groźbę wybuchu wojny na kontynencie. Działania polityków angielskich koncentrowały się na pomocy słabszemu państwu, co miało doprowadzić do wyrównania sił i pozwalało na zażegnanie potencjalnego konfliktu. Kongres wiedeński wyznaczył nowy układ sił w Europie, który obowiązywał aż do 1914 roku. Jednak w ciągu tych stu lat nastąpiły takie zmiany, że o równowadze nie mogło być mowy. Państwem, który w największej mierze doprowadziło do zmiany tego układu były Prusy. Pokonanie Francji oraz powstanie II Rzeszy Niemieckiej było tylko ukoronowaniem tego procesu. Pokonanie państw sprzymierzonych, a co najważniejsze niezaprośzenie delegacji tych państw do rozmów pozwoliło budować skuteczny mit o narzuceniu traktatu wersalskiego. Drugim błędem państw alianckich w tym okresie było izolowanie Rosji Sowieckiej na arenie międzynarodowej. Te dwa państwa same uważały się za pokrzywdzone przez państwa zachodnie a ich wspólna izolacja doprowadziła do bardzo ścisłej tajnej współpracy wojskowej w latach 20. XX wieku. Zdobyta wiedza i doświadczenie oficerów niemieckich została wykorzystana późniejszym czasie przez Wehrmacht.

Podczas rozmów nad losami Niemiec po I wojnie światowej różnica zdań pomiędzy Francją a Wielką Brytanią była bardzo wyraźna. Pierwsze państwo dążyło do maksymalnego osłabienia państwa niemieckiego natomiast dyplomacja angielska kierowała się zasadą równowagi. Obawiając się nadmiernego wzrostu potęgi Francji szukała przeciwwagi. W książce zostało podkreślone, że Wielka Brytania musiała skupić swoją uwagę na problemach trapiących imperium brytyjskie, a to wymagało stabilności w Europie.

Działania rządu angielskiego w późniejszych latach miały doprowadzić do uzyskania przez Niemcy należnego im miejsca w Europie jako liczącego się mocarstwa. Chociaż Hitler w swoich działaniach łamał kolejne postanowienia traktatu wersalskiego, zarówno rząd angielski, prasa jak i sami obywatele imperium brytyjskiego usprawiedliwiali III Rzeszę. Niezwykle ważne jest poznanie całego kontekstu tamtych wydarzeń. Autor podkreśla, że wymóg ten jest konieczny aby zrozumieć decyzje polityków. Działania rządu Jej Królewskiej Mości odzwierciedlały oczekiwania społeczeństwa, które nie chciało angażować się w nową wojnę. Bez tego oczywistego ale jakże ważnego faktu nie zrozumie się polityki *appeasementu*. Najbardziej widocznym przykładem nieuznawania traktatu wersalskiego była remilitaryzacja Nadrenii w 1936 roku. Sprawa Nadrenii była dla Hitlera testem sprawdzającym, jak się zachowają zachodni politycy. Zajęcie tego terenu nie było ważne pod względem militarnym ale społecznym i politycznym. Wódz III Rzeszy wykorzystał pacyfistyczne nastawienie społeczeństw zachodnich, rozpoczynając marsz w kierunku nowej wojny. Dużo miejsca poświęcono polityce zagranicznej Neville'a Chamberlaina w latach 1937- 1939. Najważniejszą dla nazistów kwestią po zajęciu Nadrenii

było przyłączenie Austrii oraz Czechosłowacji pod pretekstem opieki nad mieszkającymi tam Niemcami. *Anschluss* Austrii zwiększył potencjał gospodarczy III Rzeszy oraz stawiał Czechosłowację w trudnym położeniu. Wysuwane przez Hitlera coraz to nowe żądania pod adresem praskiego rządu musiały doprowadzić do kategorycznej odmowy. Wtedy to Francja i Wielka Brytania postanowiły przejść do działania. Chciano doprowadzić do porozumienia bez uciekania się do wojny. Brytyjski premier zdawał sobie sprawę z tego, że wybuch kolejnej wojny jest przesądzony, ale swoimi działaniami chciał ją opóźnić na ile było to możliwe. Zdawał sobie sprawę, że Wielka Brytania jako państwo ale również samo społeczeństwo pod względem psychicznym nie jest przygotowane do wojny. Podobne antywojenne nastroje panowały we Francji. Uzyskany pokój w Monachium jest ważnym wydarzeniem z kilku powodów. Po pierwsze państwa zachodnie nie potrafiły skutecznie przeciwdziałać. Ich rola sprowadzała się do akceptacji działań prowadzonych przez Hitlera metodą faktów dokonanych. Premier Chamberlain kupował niezbędny czas, który był konieczny aby przygotować państwo do wojny. Z tego samego motywu zostały podjęte decyzje podczas konferencji w Abbeville 12 września 1939 roku. Postanowiono nie udzielać zbrojnej pomocy Polsce mimo iż takie były ustalenia sojusznicze. Podczas spotkań w Monachium popełniono ważny błąd. Nie zaproszono Rosji Sowieckiej, która gwarantowała niepodległość Czechosłowacji. Izolowanie potężnego mocarstwa jakim było ZSRR powodowało, że zarówno III Rzesza jak i ZSRR widziały korzyści wspólnej współpracy aby obalić system wersalski. Było to o tyle istotne, że Stalin w 1939 roku mógł wybierać pomiędzy układem z państwami zachodnimi a III Rzeszą. Po zlikwidowaniu Czechosłowacji Hitler swoje żądania wysunął w kierunku Polski. W tym przypadku reakcja Wielkiej Brytanii była już bardziej zdecydowana. Rozmowy z bolszewikami dotyczące wspólnego frontu przeciwko Hitlerowi zakończyły się fiaskiem. Atak III Rzeszy na Polskę stał się faktem pierwszego września 1939 roku. Warto w tym miejscu zauważyć jedną interesującą rzecz. Od momentu przejścia przez Hitlera władzy w państwie, III Rzesza wysuwała coraz śmielsze propozycje zmiany układu sił w Europie. Następuje remilitaryzacja Nadrenii- państwa zachodnie nie zareagowały. Austria zostaje przyłączona do państwa Hitlera- brak adekwatnej reakcji. Wysunięcie żądań wobec rządu czechosłowackiego- Francja i Wielka Brytania cieszą się, że zażegnali potencjalny konflikt. W rzeczywistości państwo czechosłowackie zniknęło z mapy Europy kilka miesięcy później.

Jednak sytuacja się zmienia w momencie gdy zagrożona była Polska. Ostateczny upadek systemu wersalskiego nie rozpoczął się w 1936 czy 1938 ale dopiero w momencie gdy Hitler postanawia zaatakować Polskę. To właśnie atak na Rzeczpospolitą a nie na Austrię czy na Czechosłowację rozpoczął międzynarodowy konflikt. Okazało się, że istnienie państwa polskiego stabilizowało sytuację polityczną w tej części Europy. Bez Austrii i

Czechosłowacji ład wersalski nie załamał się. Stało się to dopiero na początku września gdy rozpoczęła się wojna niemiecko – polska a od 3 września rozpoczął się konflikt o charakterze międzynarodowym. W tym miejscu zaznaczyć, iż Autor uważa, że konflikt przybrał charakter globalny dopiero w 1941 roku. Trudno jednak zgodzić się z taką tezą, skoro przystąpienie do wojny Wielkiej Brytanii i Francji razem z koloniami i dominiami już oznaczało, że teatrem działań wojennych będzie nie tylko Europa.

Rozdział III zawiera zarys biograficzny Winstona Churchilla od momentu narodzin do objęcia przez niego urzędu premiera 10 maja 1940 roku. Przedstawienie najważniejszych chwil życia, jego wyborów, decyzji, poglądu na świat jest istotne aby zrozumieć jego działania podczas II wojny światowej. Działalność wojskowa, polityczna, dziennikarska ukazuje Churchilla jako człowieka oryginalnego, przekonanego o słuszności swoich działań, a z drugiej strony nie zawsze znajdującego zrozumienie. Przyszły premier rozumiał potrzebę uzbrajania kraju na wypadek wojny, dostrzegł ogromną rolę nowego rodzaju sił zbrojnych czyli lotnictwa. O słuszności tych decyzji przekonali się decydenci podczas wojny. Zebrane doświadczenie sprawiło, iż był bardzo spostrzegawczy, trafnie oceniał bieżące wydarzenia polityczne oraz równie skutecznie przewidywał następne kroki graczy międzynarodowych. Premierem państwa angielskiego w tym trudnym okresie mogła zostać tylko osoba, która wymykała się prostym schematom a zarazem nie była kojarzona z polityką *appeasementu* prowadzoną przez Chamberlaina. Takim kandydatem mógł być tylko Winston Churchill.

Czwarty rozdział, najdłuższy a zarazem ostatni, opisuje działalność Churchilla jako premiera oraz ministra obrony narodowej podczas II wojny światowej. Churchill objął władze w dniu szczególnym bo 10 maja 1940 roku, czyli w dniu ataku III Rzeszy na Holandię, Francję i Belgię. Stawał więc u steru państwa w najcięższych dla narodu angielskiego chwilach. Autor w dużej mierze skupia się na europejskim teatrze działań wojennych. Kilka dni po ataku Churchill przybył do Francji, gdzie zetknął się niezbyt korzystnym nastawieniem głównodowodzących wojskami francuskimi, ufnych w fortyfikacje na linii Maginota. Co prawda sukcesy Wehrmachtu były znaczne dzięki zastosowaniu *blitzkriegu*, to jednak siły obu armii były wyrównane. Liczebność, technologia oraz sprzęt to nie wszystko. Liczyła się także wola walki, a tej Francuzi nie mieli. Ewakuacja żołnierzy z Dunkierki była możliwa tylko dzięki postanowieniom Hitlera. Liczył on na to, że dzięki temu Wielka Brytania, jako ostatnie państwo nie podbite przez Niemcy zechce rozmawiać o zakończeniu działań wojennych. Jednak Churchill nie był skłonny do negocjacji. Podczas audycji radiowych czy przemówień dawał jasno do zrozumienia, że to nie jest zwykła wojna jednego państwa przeciwko drugiemu. Tym razem stawka była o wiele większa i była nią wolność. Przedstawione są także działania rządu angielskiego, oraz koncepcje brytyjskich działań wojennych, założeń oraz sposobów ich realizacji.

Szczegółowo zostały przedstawione konferencje Wielkiej Trójki, a nacisk położono na konferencję w Jaltcie, z uwagi na doniosłość tych ustaleń. Autor zmierzył się z mitem Jalty jako miejscem zdrady. Na szczególne wyróżnienie zasługuje szczegółowe opisanie sprawy polskiej pomiędzy premierem a Stalinem. Przedstawienie skomplikowanej sytuacji Polski na tle innych działań podejmowanych przez Churchilla rzuca inne światło na oskarżenia pod adresem państw zachodnich że „Polska została sprzedana Stalinowi”. Sprawa polska była bardzo złożona o czym świadczy przytoczona obszerna korespondencja pomiędzy dwoma przywódcami. Churchill zdawał sobie sprawę z tego, że rozwiązanie tej sprawy zgodnie z interesem narodu polskiego jest niemożliwe. Silniejszą stroną w grze o Polskę był Stalin. Najważniejszym atutem była Armia Czerwona, która oddawała pod władzę Stalina te ziemie, po których przechodziła. Winston Churchill podjął się trudnego zadania obronienia niezależności Polski. Jednak zabiegi dyplomatyczne okazały się niewystarczająca wobec sowieckiej przewagi siły zbrojnej.

W przejrzysty sposób zostało przedstawione zmniejszenie roli Wielkiej Brytanii na arenie międzynarodowej podczas II wojny światowej. Po pokonaniu Francji przez III Rzeszę, była ona jedynym krajem zdolnym do walki, który był w stanie wojny. To ona ponosiła główny ciężar wojny. Jednak z kolejnymi latami wojny, Wielka Brytania musiała oddać palmę pierwszeństwa na rzecz sojuszników: USA oraz ZSRR. Przyjaźń angielsko – amerykańska w trakcie działań wojennych nie była równorzędna. Chociaż II wojna światowa ukazała, że istnieją dwa mocarstwa globalne, to jednak istniało tylko jedno supermocarstwo jakim były Stany Zjednoczone. Dostawy wszelkiego rodzaju sprzętu w ramach *Lend – Lease Act* najpierw dla Wielkiej Brytanii później także dla innych krajów, w tym także ZSRR bardzo wyraźnie to pokazują. Niestety Autor nie omówił kwestii szerszej pomocy dla Związku Sowieckiego. Przedstawienie większej ilości danych dotyczących wysyłanych materiałów pozwoliłoby na pokazanie, że bez pomocy USA wojsko radzieckie nie byłoby w stanie skutecznie walczyć z Wehrmachtem.

Dużą zaletą publikacji jest to, że przedstawia ona wydarzenia kontrowersyjne z wielu punktów widzenia. Dzięki temu czytelnik może poznać jak dane wydarzenie było opisywane na przestrzeni lat, jak się zmieniało postrzeganie tych wydarzeń. Atutem książki jest wykorzystanie w dużym zakresie źródeł powstałych w tamtym okresie. Autor nie ograniczył się tylko do dzieł napisanych przez samego Churchilla ale także wykorzystał prasę oraz korzystał z dokumentów zamieszczonych na stronach internetowych, z których Autor w formie przypisów obficie korzystał. Nie zajmował się możliwymi scenariuszami „co by było gdyby” wychodząc ze słusznego założenia, że nie da się odtworzyć istniejących wtedy warunków. Można a nawet trzeba analizować wydarzenia historyczne ale tylko na poziomie poznanych faktów. Wszelkie działania wykraczające poza to, nie są już analizą tylko subiektywną

interpretacją. Ilość zmiennych jest ogromna a badacz nie może tych alternatywnych wersji sprawdzić. Z tego powodu cieszy fakt, że Autor zaniechał tego typu działań, choć jak sam przyznał coraz częściej pojawiających się także w polskiej literaturze.

Wielka Brytania wraz z zakończeniem II wojny światowej pod względem moralnym odniosła zwycięstwo, ale nie można już tego samego powiedzieć jeśli chodzi o zwycięstwo polityczne. Stało się jasne, że struktura imperium brytyjskiego wymaga całkowitego przebudowania. Realne możliwości oddziaływania na politykę międzynarodową uległy zmniejszeniu w miarę coraz większego angażowania się USA i ZSRR. Lata powojenne miały tylko to potwierdzić. Pojawiające się w kilku miejscach literówki nie obniżają wartości merytorycznej publikacji.

Podsumowując, założeniem Autora było wypełnienie luki w literaturze przedmiotu dotyczącego całościowego opracowania celów polityki zagranicznej Wielkiej Brytanii podczas II wojny światowej. Z przyjemnością stwierdzam, że Autor to założenie w całości wypełnił. Publikacja ta zawiera wszelkie potrzebne elementy aby czytelnik zapoznał się działaniami polityki zagranicznej Wielkiej Brytanii jednak bez zbytniego wchodzenia w faktografię. Dobór faktów wykorzystanych w książce wydaje się jak najbardziej trafny z punktu widzenia celu, jakim jest ukazanie brytyjskiej polityki zagranicznej w najbardziej realistyczny sposób.

Piotr Nawała

Piotr Lech Wilczyński, *Geografia przemysłu zbrojeniowego Europy*. Wydawca: Polskie Towarzystwo Geopolityczne, Kraków 2019, ss. 256, ISBN 978-83-9486-263-3

Raport Międzynarodowego Instytutu Badań nad Pokojem (SIPRI) w Sztokholmie, dotyczący globalnych wydatków na zbrojenie, zawiera wręcz niewyobrażalne liczby. By lepiej uzmysłowić sobie, jak ważną częścią globalnej gospodarki jest sektor wojskowy, warto przytoczyć z owego raportu informację, iż w przeliczeniu na jednego mieszkańca naszej planety, wydatki na zbrojenia w roku 2018 wyniosły 239\$. Koszty prowadzenia wojny, rozwoju technologii wojskowych, czy chociażby utrzymanie armii w stanie gotowości, to dziś ogromne wydatki. Nie jest to jednak cecha charakterystyczna historii najnowszej. Już Ciceron, wybitny rzymski mówca, powiedział: „Nervus belli pecunia”- pieniądz jest nerwem wojny. Nie należy się spodziewać ogólnością zwrotu społeczeństwa w stronę pacyfizmu, dlatego ważne są wszelkie badania, mogące przyczynić się do zwiększenia bezpieczeństwa obywateli i zrozumienia zmian na geopolitycznej mapie świata. Recenzowana książka „Geografia przemysłu zbrojeniowego Europy” niewątpliwie wnosi ważny wkład w rozwój wąskiej subdyscypliny, należącej do geografii ekonomicznej i uzupełnia dotychczasową lukę badawczą.

Autor książki, Piotr Lech Wilczyński to geograf i geopolityk. Jest adiunktem na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie. W dorobku naukowym posiada liczne prace i analizy z zakresu geografii gospodarczej, wojennej, politycznej oraz społecznej. Do jego szerokich zainteresowań badawczych należy również problematyka konfliktów etnicznych i religijnych oraz analiza stosunków politycznych i wojskowych. Jest oficerem Wojska Polskiego, a od 2014 roku nieprzerwanie prezesem Polskiego Towarzystwa Geopolitycznego.

Recenzentami tekstu są prof.dr hab. Piotr Eberhardt (Instytut Geografii i P.Z. PAN) oraz prof.dr hab. Zbigniew Długosz (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie). Książka została wydana przez Polskie Towarzystwo Geopolityczne. Jest w miękkiej oprawie i liczy 256 stron.

Publikacja zawiera dziewięć rozdziałów, z których wszystkie poza pierwszym, tematycznie odpowiadają przyjętemu powszechnie podziałowi branży przemysłu zbrojeniowego, co czyni opracowanie bardzo przejrzystym. Zanim jednak czytelnik zacznie zgłębiać treść poszczególnych rozdziałów, autor umieścił na początkowych stronach przedmowę. Dzięki temu dowiadujemy się,

z jaką tematyką zaznajomimy się w kolejnych częściach książki, oraz co było motywem jej napisania - brak w literaturze obszernej pracy z zakresu geografii przemysłu zbrojeniowego.

Rozdział pierwszy ma charakter teoretyczny. Autor wskazuje na przedmiot badań w geografii przemysłu zbrojeniowego, jakim jest rozmieszczenie zakładów przemysłowych, wyspecjalizowanych w produkcji uzbrojenia i różnorodnych materiałów eksploatacyjnych dla wojska i innych służb mundurowych. Geografię przemysłu zbrojeniowego Wilczyński klasyfikuje jako subdyscyplinę geografii przemysłu. Ciekawą częścią tego rozdziału jest przedstawienie metodyki badań naukowych w geografii przemysłu zbrojeniowego oraz historii dyscypliny.

W drugim rozdziale autor uważnie przyjrzał się branży zbrojeniowej i jej związkom z pozostałymi działami gospodarki. Dokonał również charakterystyki uzbrojenia współczesnych wojsk oraz przedstawił związek pomiędzy rozwojem technologii a kosztami produkcji w sektorze wojskowym. Dr Wilczyński uwzględnił również kwestię prywatnych przedsiębiorstw, wskazując największe korporacje z sektora wojskowego. Geograficzne podejście autora uwidoczniło się w podrozdziale zatytułowanym „Układy przestrzenne zakładów zbrojeniowych”. Znajdziemy w nim informację o istotnych kompleksach zbrojeniowych, ze szczególnym uwzględnieniem Europy. Dwa ostatnie podrozdziały dotyczą globalnego handlu uzbrojeniem oraz kosztów jakie ponoszą państwa, w związku z zapewnieniem militarnego bezpieczeństwa.

Rozdziały od trzeciego do siódmego, to owoc przeprowadzonej przez dr. Wilczyńskiego obszernej kwerendy, mającej na celu pozyskanie informacji związanych z produkcją w Europie odpowiednio: broni strzeleckiej, broni pancerno-zmechanizowanej, artylerii, okrętów wojennych oraz statków powietrznych. Treść tych pięciu rozdziałów, to m.in. zaprezentowanie największych producentów poszczególnych modeli sprzętu wojskowego. Dane liczbowe przedstawione są tabelarycznie i przy pomocy wykresów, co znacząco ułatwia odbiór informacji. Celowo pominięto w książce producentów amunicji, decyzja ta wynika ze względu na dużą ich liczbę, ponadto zdarza się, że zakłady te zaliczane są do gałęzi przemysłu chemicznego.

Ósmy rozdział, pt. „Wydobycie surowców strategicznych dla przemysłu zbrojeniowego”, dotyczy problemu zaopatrzenia przemysłu zbrojeniowego przede wszystkim w rudy żelaza, oraz kluczowe w produkcji surowce energetyczne. Ponadto dokonano analizy wydobycia rud metali nieżelaznych.

W ostatnim rozdziale autor wskazuje na energetykę, przemysł petrochemiczny oraz hutnictwo, jako cywilne gałęzie przemysłu wspierające produkcję zbrojeniową. Informacje o rafineriach i hutach w Europie zamieszczono w formie tabelarycznej, a rozmieszczenie elektrowni dobrze obrazuje umieszczona rycina.

Książka „Geografia przemysłu zbrojeniowego Europy” to pozycja godna polecenia. Jest napisana przejrzysto i logicznie, z dużą dbałością o poprawną metodykę. Stanowi bardzo dobry punkt wyjścia dla każdego zainteresowanego badaniami nad przemysłem zbrojeniowym. O ilości pracy, jaką autor wykonał w celu napisania książki, świadczy chociażby zamieszczona na końcowych stronach literatura, licząca ponad dwieście pozycji. Atutem opracowania są też liczne tabele, szkice kartograficzne oraz zdjęcia, które pomimo czarnobiałego druku są czytelne i w dobrej jakości. Poza wymienionymi atutami, publikacja ta stanowi obszerną i aktualną bazę danych sprzętu wojskowego oraz jego producentów w Europie.

Maciej Kędziński